

Исм ва сифатлар тавҳиди

“Тавҳид ақидаси” китобидан иқтибос

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

**Шайх Солиҳ ибн Фавзон ибн
Абдуллоҳ ал-Фавзон**

Таржима: Исмоил Муҳаммад Яъқуб

Таҳрир: Абу Абдуллоҳ Шоший

توحيد الأسماء والصفات

مقالة مقتبسة من كتاب " عقيدة التوحيد "

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

فضيلة الشيخ: صالح بن فوزان

بن عبد الله آل فوزان

﴿﴾

ترجمة: إسماعيل محمد يعقوب

مراجعة: أبو عبد الله الشاشي

Исм ва сифатлар тавҳиди

Исм ва сифатлар тавҳиди қуйидаги бўлимлардан иборат:

Биринчи: Исм ва сифатларнинг собитлигига Китоб, Суннат ва ақлдан далиллар;

Иккинчи: Аҳлус-сунна вал-жамоанинг Аллоҳ-нинг исм ва сифатлари борасидаги манҳаж;

Учинчи: Исм ва сифатларни ё улардан бирортасини инкор қилган кимсага раддия.

Биринчи: Исм ва сифатларнинг собитлигига Китоб, Суннат ва ақлдан далиллар

А) Китоб ва Суннатдан далиллар

Юқорида тавҳид уч қисмга — рубубият тавҳиди, улуҳият тавҳиди ва исму сифатлар тавҳидига тақсимланишини айтиб ўтдик ва аввалги икки турдаги тавҳидга бир қанча далиллар келтирдик. Энди тавҳиднинг учинчи тури бўлмиш исм ва сифатлар тавҳидига далилларни зикр қиламиз.

Даставвал Китоб ва Суннат далилларига мурожаат қиламиз. Қуръонда Аллоҳ таоло шундай дейди:

«Аллоҳнинг гўзал исмлари бордир. Бас, Уни ўша исмлар билан чорланглар (ёд этинглар). Унинг исмларида ҲАҚдан оҒИБ (ноўрин жойларда уларни қўллайдиган мушрик) кимсаларни тарк қилинглар. Улар яқинда қилиб ўтган амалларига яраша жазоланурлар» (Аъроф: 180).

Ушбу оятда Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло Ўзининг исмлари борлигини хабар бериб, уларни гўзал исмлар деб атади ва улар билан дуо қилишга, “Ё Аллоҳ”, “Ё Раҳмон”, “Ё Раҳийм”, “Ё Ҳай”, “Ё Қайюм”, “Ё Роббал олабийн” деб нидо қилишга буюрди. Унинг исмларида — уларни рад қилиш ё нотўғри таъвил қилиш ё бошқа қилиш билан — ҲАҚдан оҒИБ кетадиган кимсаларга ушбу ёмон қилмишларининг жазосини албатта бериши билан таҳдид қилди.

Аллоҳ таоло яна айтади:

«Аллоҳдан ўзга ҲАҚ илоҳ йўқ, фақат Угина бордир. Унинг учун энг гўзал исмлар бордир» (Тоҳа: 8).

«У — Аллоҳ шундай зотдирки, Ундан ўзга ҳеч қандай ҳақ илоҳ йўқдир. (У) Ғайб ва шаҳодатни (яъни яширин ва ошкора нарсаларни) билувчидир. У меҳрибон ва раҳмлидир. У — Аллоҳ шундай зотдирки, Ундан ўзга ҳеч қандай ҳақ илоҳ йўқдир. У (ёлғиз) подшоҳдир, (барча айб-нуқсондан) покдир, саломатдир, (Ўзи хоҳлаган бандаларини дунё балофатлари ва охира азобидан) омон қилувчидир, (бандаларнинг амалларини) кўриб-кузатиб турувчидир, қудрат соҳибидир, бўйсундирувчидир, (танҳо) кибр эгасидир. Аллоҳ уларнинг (мушрикларнинг) ширкларидан покдир. У — Аллоҳ яратувчидир, (йўқдан) бор қилувчидир, (барча нарсага) сурат-шакл берувчидир. Унинг гўзал исмлари бордир. Осмонлар ва Ердаги бор нарса Унга тасбеҳ айтур. У қудрат ва ҳикмат соҳибидир» (Ҳашр: 22-24).

Ушбу оятлар Аллоҳнинг исмлари собит (бор) эканига далил бўлади.

Энди Аллоҳнинг исмлари собитлигига Суннатдан бўлган далилларга келсак, Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу ривоят қилган Ҳадисда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Албатта, Аллоҳнинг тўқсон тўққиз —

бир кам юз – исми борки, ким уларни санаса, жаннатга киради» (Муттафақун алайҳ).

Аллоҳнинг исмлари бу саноққа чекланган эмас. Бунга далил шуки, Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ривоят қилган Ҳадисда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам дуоларида шундай деганлар: «Сеники бўлган ҳар бир исм билан Сендан сўрайманки, Сен у билан Ўзингни номлаган эдинг ё уни китобингда нозил қилган эдинг ё уни халқларингдан биронтасига билдирган эдинг ё уни Ўз ҳузурингдаги Ғайб илмида қолдирган эдинг. Шу исмларнинг ҳаммаси билан сўрайманки, Қуръонни қалбимнинг баҳори қилгин...» (Аҳмад “Муснад”да ривоят қилган, Ибн Ҳиббон саҳиҳ санаган). Демак, Аллоҳнинг исмлари шу тўқсон тўққизга чекланган эмас экан. Юқоридаги Ҳадисдан мурод шуки – валлоҳу аълам – ким ушбу тўқсон тўққиз исмни ўрганса, уларни ёд олса ва улар билан дуо ва ибодат қилса, жаннатга киради ва бу ушбу исмлар учун хосиятдир.

Аллоҳнинг исмларидан ҳар бир исм Унинг сифатларидан бир сифатни ўз ичига олган. Масалан, Алим (билгувчи) илм ва билим сифа-

тига далолат қилади, Ҳаким (ҳикматли) Ҳикмат сифатига далолат қилади, Самиъ (эшитувчи) ва Басир (кўрувчи) эшитиш ва кўриш сифатига далолат қилади, ва Ҳоказо ҳар бир исм Аллоҳнинг сифатларидан бир сифатга далолат қилади. Аллоҳ таоло айтади:

«(Эй Пайғамбар), **айтинг: У — Аллоҳ Бирдир. Аллоҳ** (барча ҳожатлар билан) **кўзланувчидир** (яъни барча ҳожатлар Ундан сўралади, аммо У ҳеч кимга муҳтож эмасдир). **У туғмаган ва туғилмагандир** (яъни Аллоҳнинг ўғил-қизи ҳам, ота-онаси ҳам йўқдир. У азалий ва абадий зотдир). **Ва ҳеч ким У зотга тенг эмасдир»** (Ихлос сураси).

Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: Ансорлардан бирлари Қубо масжидида уларга имом бўлиб намоз ўқиб берарди. У ҳар сафар намозда бирон сурани қироат қилса, аввал “Қул ҳуваллоҳу аҳад” сураси билан бошлар, кейин бошқа сурани ўқирди ва ҳар бир ракаатда шундай қиларди. Асҳоблари унга бу ҳақда гапириб: «Сен ҳар сафар шу сура билан бошлайсан, кейин шу ўзи кифоя қилмайди, дейсан-да, яна бошқа сурани ўқийсан. Ё шунинг ўзинигина ўқи ё эса уни қўйиб, бошқасини

ўқи», дейишди. У: «Йўқ, мен бу сурани қўймайман. Агар менинг имом бўлишимни истаганлар, шундай ўқиб бераман. Агар хоҳламасанлар, имомликни тарк қиламан», деди. Уни ичларидаги энг афзал киши деб кўрганларидан бошқанинг имом бўлишини истамадилар. Сўнгра Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам улар Ҳузурига келганларида у зотга бунинг хабарини бердилар. У зот: «Эй фалончи, нега асҳобларинг айтган нарсани қилмайсан? Ҳар ракаатга шу сурани албатта ўқишга сени нима мажбур қилди?», деб сўрадилар. У: «Мен бу сурани яхши кўраман», деб жавоб берди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Уни яхши кўришинг сени жаннатга киритади», дедилар (Имом Бухорий “Саҳиҳ”ида ривоят қилган).

Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир кишини бир сарийяга (қўшинга) бош қилиб юбордилар. У асҳобларига намозда имом бўлар ва қироатини “Кул ҳуваллоҳу аҳад” билан тамомлар эди. Қайтиб келганларидан сўнг бу ҳақда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламга айтиб беришди. У зот: «Ундан сўранг-

лар-чи, нега шундай қиларкин», дедилар. Ундан бу ҳақда сўрашганида: «Чунки, у Раҳмоннинг сифати, мен у билан қироат қилишни яхши кўраман», деб жавоб берди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Унга айтиб қўйинглар, Аллоҳ таоло уни яхши кўради», дедилар (Имом Бухорий “Саҳиҳ”ида ривоят қилган). Яъни, бу сура Раҳмон таолонинг сифатларини ўз ичига олгандир.

Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло Ўзининг юзи бор эканини хабар берган: **«Буюклик ва карам соҳиби бўлган Роббингизнинг юзигина боқий мангу қолур»** (Ар-раҳмон: 27).

У Ўзининг қўли борлигини хабар берган: **«Ўз қўлларим билан яратган нарсага...»** (Сод: 75).

«Йўқ! У зотнинг қўллари очиқдир» (Моида: 64).

Яна Аллоҳ таоло рози бўлиш, яхши кўриш, ёмон кўриш, Ғазаб қилиш ва бошқа сифатларга эгаки, бу ҳақда Унинг ўзи хабар берган ёки Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам Уни шу сифатлар билан сифатлаганлар.

Б) Ақлий далиллар

Аллоҳнинг исм ва сифатлари борлигига ақлий далиллар ҳам мавжуд. Жумладан:

- 1) Борлиқдаги турли-туман ва ҳар хил кўринишдаги буюк мавжудотлар ўз вазифаларини қатъий тартиб-низом билан адо этиши, ўзига белгиланган чизиқдан заррача оғмасдан йўлида юриши Аллоҳнинг буюклиги, қудрати, илми, ҳикмати, иродаси ва истак-хоҳишига далолат қилади.
- 2) Инъом-эҳсон, зарарларни аритиши, баёларни кўтариши, буларнинг бари раҳмати, карами ва саховатига далил бўлади.
- 3) Осийларга бало ва азоб тушириши Унинг ғазаби ва ёмон кўришига далолат қилади.
- 4) Тоат-ибодатли бандаларни икром қилиши, уларни собитқадам қилиши Унинг улардан розилиги ва муҳаббатига далолат қилади.

Иккинчи: Аҳлус-сунна вал-жамоанинг Аллоҳнинг исм ва сифатлари борасидаги манҳаж

Салафи солиҳ ва уларга эргашганлардан иборат аҳлус-сунна вал-жамоанинг манҳаж — Аллоҳнинг исм ва сифатларини Китоб ва Суннатда қандай келган бўлса, шундай исбот қилиш (бор деб эътиқод қилиш)дир. Уларнинг манҳаж қуйидаги тамойилларга қурилади:

- 1) Улар Аллоҳнинг исм ва сифатларини Китоб ва Суннатда келганидек, зоҳирча ва лафзлари далолат қилган маънолари бўйича исбот қиладилар, уларни зоҳирдан бошқага таъвил қилмайдилар, лафзлари ва маъно-мазмунларини ўз ўрнидан ўзгартирмайдилар.
- 2) Аллоҳнинг исм ва сифатларини махлуқотларнинг сифатларига ўхшатишни рад қиладилар. Аллоҳ таоло айтганидек: **«Бирон нарса У зотга ўхшаш эмасдир. У эшитувчи ва кўрувчидир»** (Шуро: 11).
- 3) Аллоҳнинг исм ва сифатлари исботида Китоб ва Суннатда келган хабарлардан уёғига ўтмайдилар, бу хусусда Аллоҳ ва Расули нимани исбот қилган (яъни бор

деган) бўлса, ўшани исбот қиладилар, Аллоҳ ва Расули нимани нафий қилган (яъни йўқ деган) бўлса, ўшани нафий қиладилар, Аллоҳ ва Расули нимадан сукут қилган бўлса, ундан сукут қиладилар.

- 4) Исм ва сифатлар ҳақидаги нассларни (яъни оят ва ҳадисдан далилларни) маъноси тушунарли ва тафсири аниқ бўлган муҳкам (яъни аниқ бир маъноли) деб эътиқод қиладилар, уларни муташобиҳ (яъни бирдан ортиқ маънога эҳтимоли бор) деб билмайдилар, уларнинг манҳажини билмайдиган айрим замондош қаламкаш ва ёзувчилар уларга туҳмат ўлароқ нисбат беришгани каби улар исм ва сифатларнинг маъноларини тафвиз (яъни уларнинг маъносини Аллоҳнинг ўзига топшириш) ҳам қилмайдилар.
- 5) Сифатларнинг маъносини эмас, балки уларнинг кайфиятини (шакли-шамоили қандайлигини) Аллоҳга тафвиз қиладилар ва бу ҳақда баҳс юритмайдилар.

Учинчи: Исм ва сифатларни ё улардан бирортасини инкор қилган кимсага радия

Уч турли кишилар исм ва сифатларни инкор қилишади.

- 1) Жаҳмийлар. Улар Жаҳм ибн Сафвоннинг издошлари бўлиб, исм ва сифатларни барчасини инкор қилишади.
- 2) Муътазилийлар. Улар Ҳасан Басрий раҳимаҳуллоҳнинг дарс ҳалқасидан ажралиб чиқиб кетган Восил ибн Атонинг издошларидир. Улар исмларни маънодан холи бўлган қуруқ лафзлар сифатида исбот қиладилар, сифатларни эса умуман инкор қиладилар.
- 3) Ашъарийлар, мотуридийлар ва уларнинг издошлари. Улар исмларни исбот қиладилар, сифатларнинг баъзисини исбот қилиб, баъзисини нафий қиладилар. Улар бу борада ўз мазҳабларини бир шубҳа устига, яъни ўз даъволари бўйича, Аллоҳни махлуқотларга ўхшатишдан қочишга қурганлар. Чунки, махлуқотлар ҳам бу исмларнинг баъзилари билан исмланадилар ва шу сифатлар билан

сифатланадилар. Бас, исм ва сифатнинг лафзи ва маъносидаги шерикликдан уларнинг ҳақиқатида (моҳиятида) ҳам шериклик лозим келади, дейишади. Бундан эса, уларнинг назарида, махлуқни Холиққа ўхшатиш лозим келади. Бу билан улар қўйидаги икки ишдан бирини лозим тутишларига тўғри келади:

- Ё исм ва сифатлар ҳақидаги нассларни зоҳиридан бошқа маънога таъвил қилиш, юзни ўзга, қўлни неъматга (ёки қудратга) таъвил қилиш каби.
- Ё эса уларнинг маъноси зоҳиридан бошқача (яъни, мажозий маънода) деган эътиқод билан, улардан нима мурод эканини фақат Аллоҳнинг ўзи билади, деб нассларнинг маъносини Аллоҳга тафвиз қилиш (топшириш).

Исм ва сифатларни даставвал инкор қилганлар айрим араб мушриклари бўлди. Аллоҳ таоло улар ҳақида қўйидаги оятни нозил қилди:

«(Эй Пайғамбар) **шундай қилиб, Биз сизни (кўпдан-кўп) авлодлардан кейин келган бир**

авлодга — улар Раҳмонни инкор қилиб турган ҳолларида — Биз сизга ваҳий қилган нарсаларни тиловат қилиб беришингиз учун пайҒамбар қилиб юбордик» (Раъд: 30).

Бу оят нозил бўлиш сабаби, Қурайш қабиласи Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва салламнинг Раҳмонни зикр этаётганларини эшитиб, буни инкор қилдилар. Шунда Аллоҳ таоло: **«Улар Раҳмонни инкор қилиб турган ҳолларида»** оятини нозил қилди.

Ибн Жарир бу воқеа Худайбия сулҳида бўлганини айтади. Ўшанда Қурайш билан Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва саллам ўрталарида сулҳ тузилаётган пайтда котиб «Раҳмон ва Раҳим бўлган Аллоҳнинг исми билан» деб ёзганида, Қурайш: «Биз Раҳмон деганни билмаймиз», деди.

Ибн Жарир яна Ибн Аббосдан ривоят қилишича, Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва саллам саждаларида «Ё Раҳмон, ё Раҳим» деб дуо қилардилар. Шунда мушриклар, бу ўзи битта илоҳга сиғинишини даъво қилади, бироқ иккитага дуо қилади, дейишди. Шундан сўнг Аллоҳ таоло: **«(Эй ПайҒамбар), айтинг: Аллоҳга дуо қилинглар ёки Раҳмонга дуо қилинглар.**

Қандай дуо қилсангиз-да (жоиздир). Зеро, У зотнинг гўзал исмлари бордир» (Исро: 110) оятини нозил Қилди.

Аллоҳ таоло «Фурқон» сурасида айтади: **«Қачон (мушрикларга): «Раҳмонга сажда қилинглар», дейилса, улар: «Нима у Раҳмон? Сен буюрган нарсага сажда қилаверамизми?», дейишар»** (Фурқон: 60).

Ўша мушриклар кейинги жаҳмий, муътазиллий, ашъарийларнинг ҳамда Аллоҳнинг У Ўзи учун исбот қилган ёки пайғамбари У учун исбот қилган исму сифатларини инкор қилган барча кимсаларнинг салафлари эди. Нақадар ёмон салафлар ва нақадар ёмон издошлар бўлди улар!

Уларга бир неча томонлама раддия бериш мумкин;

Биринчидан: Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло Ўзига исм ва сифатларни исбот қилди (яъни бор деди), Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам Аллоҳ таоло учун исм ва сифатларни исбот қилдилар. Энди ўша исм ва сифатларни ё улардан баъзисини Аллоҳдан нафий қилиш (яъни борлигини инкор ва рад

қилиш) Аллоҳ ва Расули исбот қилган нарсани рад қилиш бўлади. Бу эса Аллоҳ ва Расулига қарши чиқиш бўлади.

Иккинчидан: Ушбу сифатларнинг махлуқотларда ҳам мавжудлигидан ёки баъзи махлуқотлар мазкур исмлардан баъзиси билан номлашидан Аллоҳ ва халқлари ўртасида ўхшашлик лозим келмайди. Чунки, Аллоҳ субҳанаҳу ва таолонинг исм ва сифатлари Ўзига хос, махлуқотларнинг исм ва сифатлари эса ўзларига хосдир. Аллоҳ таолонинг зоти ўзга махлуқотларнинг зотига ўхшамагани каби, Унинг исм ва сифатлари ҳам махлуқотларнинг исм ва сифатларига ўхшамайди. Бир исмда ва унинг маъносида умумий тарзда шерик бўлиш унинг ҳақиқатида ҳам шерик бўлишни тақозо этмайди.

Масалан, Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло Ўзини Алим (билувчи, доно) ва Ҳалим деб номлаган, баъзи бандаларини ҳам алим ва ҳалим деб номлаган: «(Малоикалар Иброҳимга) **бир доно (алим) ўфил хушхабарини бердилар**» (Аз-зарият: 28), «**Бас Биз унга бир ҳалим ўфилнинг хушхабарини бердик**» (Ас-софат: 101). Барча

алим бирдек эмас, барча Ҳалим ҳам бир хилда эмас.

Аллоҳ таоло Ўзини Самиъ (эшитувчи) ва Басир (кўрувчи) деб номлади: **«Албатта, Аллоҳ эшитувчи, кўрувчи бўлган зотдир»** (Нисо: 58). Айрим бандаларини ҳам самиъ ва басир деб атади: **«Биз уни эшитувчи, кўрувчи қилиб қўйдик»** (Инсон: 2). Бир эшитувчи бошқа эшитувчидек, бир кўрувчи бошқа кўрувчидек эмас, ахир.

Аллоҳ таоло Ўзини Рауф ва Раҳим (меҳрибон ва раҳмли) деб номлади: **«Дарҳақиқат, Аллоҳ одамларга меҳрибон ва раҳмlidir»** (Ҳаж: 65). Баъзи бандаларини ҳам рауф ва раҳим деб атади: **«(Эй инсонлар), ахир сизларга ўзларингиздан бўлган, сизларнинг кулфат-машаққат чекишингиздан қийналувчи, сизларнинг (тўғри йўл — Ҳақ динга келишингизга) ҳарис — ташна бўлган ва барча мўминларга меҳрибон ва раҳмли бўлган бир пайғамбар келди-ку!»** (Тавба: 128). Рауф билан рауфнинг, раҳим билан раҳимнинг фарқи бор!

Шунингдек, У Ўзини айрим сифатлар билан сифатлади, бандаларини ҳам айна шу сифатлар билан сифатлади.

Мисол учун, У Ўзини илм билан сифатлади: **«Ва улар У зотнинг илмидан фақат Ўзи истаган нарсаларнигина биладилар»** (Бақара: 255).

Бандаларини ҳам илм билан сифатлади: **«Сизларга жуда оз илм берилгандир»** (Исро: 85), **«Хар бир илм соҳибининг устида (ундан устунроқ) билимдон бордир»** (Юсуф: 76), **«Илм-маъфират ато этилган кишилар дедилар»** (Қасас: 80).

У Ўзини куч-қудрат билан сифатлади: **«Шубҳасиз Аллоҳ кучли, қудратлидир»** (Ҳаж: 40), **«Зеро Аллоҳнинг Ўзигина (барча халойиққа) ризқу рўз берувчи, куч-қувват соҳиби ва қудратлидир»** (Аз-зарият: 58).

Бандаларини ҳам куч-қувват билан сифатлади: **«Аллоҳ шундай зотдирки, сизларни ночор нарсадан (яъни бир томчи сувдан) яратди, сўнгра (сизлар учун) ночорликдан кейин куч-қувват (пайдо) қилди, сўнгра куч-қувватдан кейин яна ночорлик ва қариликни пайдо қилди»** (Рум: 54).

Маълумки, Аллоҳнинг исм ва сифатлари фақат Унинг Ўзига хос ва Ўзига мосдир. Махлуқотларнинг исмлари эса уларнинг ўзла-

рига хос ва мосдир. Бир исмда ва унинг маъносида шерикликдан унинг ҳақиқатида ҳам шериклик лозим келмайди. Буни иккита бир хил исм ё сифат эгаси бўлган шахснинг ҳар томонлама бир хил эмаслигидан ҳам билса бўлади.

Учинчидан: Комиллик сифатларига эга бўлмаган зот илоҳ бўлишга ярамайди. Шунинг учун ҳам Иброҳим алайҳиссалом отасига: «**Эй ота, нега сиз эшитмайдиган, кўрмайдиган ва сизга бирон фойда етказа олмайдиган бутга ибодат қиласиз?**» деган (Марям: 42).

Аллоҳ таоло бузоққа сиҒинганларга раддия бериб: «**У (бузоқ) ўзларига сўзламаслигини ва ҳидоят ҳам қила олмаслигини билмадиларми?!**» деди (Аъроф: 148).

Тўртинчидан: Сифатларнинг исботи (бор бўлиши) комилликка, нафийси (йўқ бўлиши) эса нуқсонга далолат қилади. Ҳеч қандай сифатга эга бўлмаган нарса ё йўқ, ё эса ўта ноқис бўлади. Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло бундай бўлишдан покдир.

Бешинчидан: Сифатларни зоҳиридан бошқача маънога таъвил қилишга бирон далил йўқ ва бу ботил ишдир. Уларнинг маъносини

тафвиз қилиш (Аллоҳнинг ўзига топшириш)дан Аллоҳ таоло бизга Қуръонда маъносини англаб бўлмас сўзлар билан хитоб қилгани келиб чиқади. Ҳолбуки, Аллоҳ бизга Қуръонни тадаббур (тафаккур) қилишга буюрган, У қандай қилиб маъноси англамас нарсани тадаббур қилишга буюради?!

Демак, маълум бўлдики, Аллоҳнинг исм ва сифатларини Унинг Ўзига лойиқ бўлган тарзда исбот қилиш ва уларни махлуқотларнинг сифатларига ўхшатишни рад қилиш зарур бўлади. Аллоҳ таоло айтгандек: **«Бирон нарса У зотга ўхшаш эмасдир. У эшитувчи ва кўрувчидир»** (Шуро: 11). У Ўзини бирон нарсага ўхшашини рад қилди ва Ўзига эшитиш ва кўриш сифатини исбот қилди. Бу эса сифатларни исбот қилишдан ташбеҳ лозим келмаслигига ҳамда ўхшашлик бўлмаган ҳолда сифатларни исбот қилиш вожиблигига далил бўлади.

Бу аҳлус-сунна вал-жамоанинг исм ва сифатлардаги нафий ва исбот борасидаги сўзларининг умумий маъносидир.

